

Sirès, un marc literari

30 de maig del 2004

A la tieta Maria la van casar amb l'hereu de Xonllanes de Sirès. Eren cosins i el record em dibuixa l'oncle Tonyo, Cònsul de cognom com ella, com un tipus menut i prim, desdentat, rialler i extravertit que potser no gastava gaire salut. Quan érem petits, al pare li agradava facturar-nos unes setmanes d'estiu a casa dels seus germans, a la muntanya, amb l'excusa d'un canvi d'aigües que, segons la medicina popular, era allò que ens calia per pujar sans. Un any que hi fèiem estada amb la mare i la meva germana gran, parlo de 1955 o de 1956, vam rebre una carta enyorada de Bellpuig on el pare explicava que havia perdut la gana, a causa de la solitud i la calor, i només menjava pa i ceba. En sentir-ho, l'oncle va fer-ne un acudit en forma d'oració que deia més o menys així, barrejant català i castellà:

Dios te salve virgen ceba
Dios te salve ceba sola
Dios te salve cuita i crua
Dios te salve a todas horas.

L'home va morir jove, d'una malaltia de ronyó, cap a mitjan dels anys seixanta i poc temps després la tieta Maria i els seus tres fills, van baixar a viure a Bellpuig on ja s'havien establert dos dels seus germans, el meu pare i el tiet Rafel.

M'he capbussat en aquestes boires de lluny quan creuava el pont sobre la Noguera Ribagorçana, abans d'enfilar la pista que puja a Sirès i mentre buscava, al capdamunt de la vall, el campanaret del poble que es veu des de Pont de Suert. Explica el mestre Coromines que Suert, com Sort, vol dir pont en la llengua prellatina que correspongui, amb la qual cosa Pont de Suert fa una sonora redundància, pont del pont. Un detall lingüístic que accentua la funció històrica de lloc de pas que, per un grapat d'anys, va tenir el pont penjat amb cordes que es va endur la riuada de 1963. El van substituir pel que acabem de passar, només per a vianants, i n'han fet un altre, riu avall, pels vehicles de motor. Té solidesa, aquest

pont nou, però trobo que li falta la misteriosa personalitat de l'antic, aquella fragilitat que m'espantava, d'infant, quan el sentia cruixir insegur i notava com ballava sobre les aigües valentes d'un Noguera revingut per les pluges de la primavera i el desglaç de l'estiu.

Som quatre, i la drecera dels horts ens enfila per una geometria de petites parcel·les amb cavallons arrengrerats, files de mates d'enciam i de bledes, taules vegetals amb les puntes escabellades de les cebes i els raves, i canyes arrengrerades, clavades al terra, per on enfilen les mongeteres i, encara incipients, les mates de tomaquera de maduració tardana. Una sèquia de joguina corre ran de camí i es dessagna en petits reguerots que entren al clos dels conreus entre tanques de pedra, en els horts de tradició més noble, i altres de deixadesa estètica que aprofiten somiers abandonats per tancar la propietat i ho acaben de guarnir amb portes velles i bidons de gas-oil. Aquí i allà es veuen mitja dotzena de cirerers tardans i, vora del barranc que baixa de Sirès, un noguer majestuós amb les nous verdes a punt per macerar la ratafia, ara que s'acosta Sant Joan.

Fa un matí rúfol i més aviat frescot que ajuda a caminar, i per més que sentim alguna cavalcada llunyana de trons no comptem pas mullar-nos. Hem deixat un cotxe a Bonansa i hem vingut amb l'altre fins al Pont de Suert amb la intenció de conrear la nostàlgia trescant camins del passat: arribar a Sirès, seguir per Espolla i Gavarret, i fer cap a Bonansa pels volts del migdia.

Hi devia passar tres o quatre estius de la infantesa, entre Sirès i Espés, però només en recordo un parell que van caure, si ho compto bé, entre els meus set i vuit anys. El caminet per on pujàvem amb la ruca i l'oncle Tonyo s'ha convertit en una pista ampla que es pot transitar amb cotxe. Per la banda del barranc creixen esteses d'espígol i espernellac que no ha florit encara i, ran de muntanya, mates de neret en flor sota de les quals apunten els nabius. Com abans, la pista cola sota d'un sifó de l'Enher –que recordava més gran- s'arrapa al repeu del tossal de Miravet i guanya alçada per un tirat de llaçades, mentre la vall s'estreny i

el torrent queda cada cop més fondo. Fins que al cap d'una hora, a la sortida d'un revolt, Sirès ens ve a l'encontre des de dalt d'un morrot granític, com una estampa de pessebre a l'altre costat del barranc.

Quan pujava de petit, el poble tenia obertes les deu o dotze cases que l'han conformat d'ençà els seus orígens medievals, arraïmat en forma de puny amb les construccions alevades sobre l'esquena d'ase del pedrís, protegint-se les unes amb les altres sobre el túnel que les forada i els fa de carrer. Fóra de la pinya només queda l'església, el breu cementiri i ca de Roca, les restes de la qual encara proclamen una efímera grandesa de nou ric en un edifici als quatre vents de façana esgrafiada. El budell que travessa Sirès acaba a la casa dels tiets, al costat de l'esbalçader que tanca el llogarró amb el salt al buit d'una orografia contundent.

No som ni a la meitat del camí, però hem arribat on volíem. El tambor del trons toca més proper i les primeres gotes de pluja ens han atrapat badant vora l'enderroc de ca Xonllanes. Només aguanten drets un tros de la façana i la paret del darrere del conjunt de la casa, a la vora mateix de la timba. El principi de la fi devia venir d'una teula trencada i de goteres que no tenen importància, quan s'hi viu, perquè s'adoben d'un dia per l'altre, però comencen a fer maleses a preu fet així que les cases s'abandonen. Una dotzena d'hiverns van podrir una biga mestra, rere d'ella van cedir el llinat i els solers, i el pas dels dies va acabar ensorrant una casa que, temps era temps, havia estat el recer segur d'una llar sòlida.

Guardo net el retrat interior de ca Xonllanes i em costa encaixar-lo amb el munt de runes que tinc al davant: bona part del primer pis l'ocupava un menjador espaiós i fosc, obert a la claror discreta d'un balcó estret i una finestra menuda, amb una taula rectangular arrambada a la paret que donava del carrer, mitja dotzena de cadires a una banda i un banc de cap a cap, a l'altra. On acabava la taula, a l'angle de les parets longitudinal i travessera, un armari cantoner guardava

la vaixella i els coberts, i al costat, sobre la paret del fons, hi havia dues portes: una que donava al pati de l'era i al corral, i una altra que baixava uns graons per entrar a la cambra on llavors dormia padrina, la mare de l'oncle Tonyo. També hi havia dues portes a l'envà que anava en paral·lel a la paret del carrer: una entrava a la cuina i l'altra a la cambra dels oncles. El centre del menjador quedava molt generós d'espai i, en la raconada de l'entrada, on acabaven les escales que pujaven del carrer, hi havia un espai de curiosa convivència entre un penja-robes, sacs de pinso i de gra, una estesa de trunfes, un cabàs de verdura i una garrantxa penjada al sostre d'on colgava un forc d'allis i menats de cebes. La tinc tan clara, la disposició del primer pis, que se m'ha convertit, de manera inconscient, en el marc d'algunes de les novel·les que he llegit. Aquí, la lectura hi desenvolupa el paisatge interior de *Bearn, o la sala de les nines*, i encara veig com, per l'espai del menjador, entre la taula i l'envà de la cuina, es passegen Don Toni i Dona Maria Antònia, enjogassats i perillosos, damunt l'*auto-mobile* que el senyor de Bearn no pot aturar i acaba, segons la novel·la, envestint la foganya que, en la meua pel·lícula, no és al rebedor de Bearn sinó a la cuina de Xonllanes. De la mateixa manera que la cambra de padrina, la que queda misteriosament uns graons per sota del soler, és l'espai on sempre he situat la sala de les nines, l'indret secret de la família, on els suplantadors guarden les proves de la seva bastardia.

L'altre marc literari surt del menjador de la casa dels tiets per ocupar el pati que formaven l'era i el corral. L'espai tenia tres àmbits diferents: el pla de l'era, un corral amb galliner, conilleres i corralina, i l'altell cobert que feia de paller, que venia de la paret que tancava la casa per darrere, a tocar de la proa del penyal, fins a la meitat de l'era, si fa no fa. Per davant, s'aguantava sobre un cavall de fusta suportat en tres punts: els vèrtexs de l'encavallada reposaven en les parets laterals del pati i l'eix del cavall s'apuntalava sobre un pilar de fusta que, posat al centre, descarregava la força fins al terra. També s'accedia a l'era i al corral passant per l'estable del bestiar i les vaques, en una mena de túnel en forma de rampa que sortia del carrer i guanyava alçada fins a situar-se al nivell del primer pis. Per aquesta geografia, oberta i tancada alhora, encara m'hi rondem

personatges escapats de *Cien años de soledad*, de García Márquez. És al pati de Xonllanes on vagareja el fantasma de Prudencio Aguilar, a qui José Arcadio Buendía foradà el coll amb la llança. Úrsula el troba una nit de calor, vora la tenalla de l'aigua, *lívido, con una expresión muy triste, tratando de cegar con un tapón de esparto el hueco de su garganta. Volvió al cuarto a contarle a su esposo lo que había visto, pero él no le hizo caso. "Los muertos no salen", dijo. "Lo que pasa es que no podemos con el peso de la conciencia"*.

Durant els anys que he fet de professor de literatura, cada cop que llegia als alumnes algun fragment lluminós de *Cien años de soledad*, veia com aquell castanyer de la novel·la, sota del qual viu fermat José Arcadio Buendía d'ençà que perd el seny i comença a parlar amb llatí, se'm transformava, en el meu dedins, en la biga d'apuntalament del cavall de la pallissa: *A esa hora, en Macondo, Úrsula destapo la olla de la leche en el fogón, extrañada de que se demorara tanto para hervir, y la encontró llena de gusanos.*

-¡Han matado a Aureliano! –exclamó.

Miró hacia el patio, obedeciendo a una costumbre de su soledad, y entonces vió a José Arcadio Buendía, empapado, triste de lluvia y mucho más viejo que cuando se murió. "Lo han matado a traición –preciso Úrsula- y nadie le hizo la caridad de cerrarle los ojos." Al anochecer vió a través de las lágrimas los raudos y luminosos discos anaranjados que cruzaron el cielo como una exhalación, y pensó que era una señal de la muerte. Estaba todavía bajo el castaño, sollozando en las rodillas de su esposo, cuando llevaron al coronel Aureliano Buendía en la manta acartonada de sangre seca y con los ojos abiertos de rabia.

El temps ens ha enganyat i les quatre gotes de fa una estona ara és un ram que ens atrapa mentre busquem la tomba de padrina i l'oncle Tonyo entre l'herbassar del cementiri. *El primero de la estirpe está amarrado en un árbol y al último se lo están comiendo las hormigas.* Trèiem les capelines de la motxilla i toquem el dos cap a Bonansa sota una pluja tenaç. A Gavarret, quan em giro per

veure una darrera imatge de Sirès, m'adono de l'estranya lògica que tenen les lleis que governen l'inconscient. El poble, que ara veig a través de l'aigua com un bloc llunyà, gris, abandonat i caigut, se'm perfila en paral·lel a les mítiques estirps de Macondo condemnades a cent anys de solitud, sobretot perquè no tenen, i vaig de dret al final de la novel·la, una segona oportunitat sobre la terra.